

Moderniseringspolitik som arena for arbejdspolitikken -

Jürgen Hoffmann

*Overvejelser om en ny politiktypes ambivalente funktioner.***

I. Indledning

»Moderniseringspolitik« har siden det dybe økonomiske tilbageslag i midten af 70'erne gået for at være et politisk svar på den strukturelle krise i de nationale økonomier og på verdensmarkedet.

Denne opfattelse har ikke blot været til stede i Forbundsrepublikken, men i næsten alle udviklede kapitalistiske industrinationer. Således ser de store fagforbund i Italien (særligt CGIL) en statslig fremskyndet modernisering af økonomien som forudsætning for at overvinde Italiens rolle i de udviklede kapitalistiske landes periferi og dermed påny opnå et voksende materielt fordelingsspillerum. Under Mitterand's venstregering i Frankrig fremføres moderniseringspolitikken igen som den økonomiske politiks hovedlinie efter de første keynesianske ansatser. I forbundsrepublikken blev moderniseringspolitikken i hvert fald mellem 1974 og 1978 diskuteret som det politiske svar på de strukturelle problemer i økonomien og i al fald delvist omsat i politisk strategi i forsknings- og teknologiministeriernes regié.

I det følgende gælder det en analyse af det »moderniseringspolitiske« udkast, som det blev diskuteret i tilknytning til kriseårene 1974/75, og sådan som det endnu i dag (i det mindste ansatsvis) realiseres inden for teknologipolitikens rammer. I denne analyse kan vi kun meget begrænset komme ind på det forhold, at de, der dengang promoverede diskussionerne i fagforbundene og partierne, har udbygget deres forslag siden 1977/78 (f.eks. med beskæftigelsesfremmende programmer). Disse udbyggende forslag kan i virkeligheden ikke undersøges som del af moderniseringspolitikken.

** Oversat fra Arbeitspolitik, Leviathan Sonderheft 5/83 af Peder Lærke Nielsen og Finn Hansson.

Vi har valgt at oversætte 'Arbeitspolitik' med arbejdspolitik og ikke med arbejdsmarkedspolitik, da begrebet arbejdspolitik i vesttysk sammenhæng betegner en mere omfattende forsøg på statslig regulering af den samfundsmæssige produktion end det er tilfældet med begrebet arbejdsmarkedspolitik i dansk sammenhæng. oa.

De må snarere forstås som en politisk konsekvens af de erfarede begrænsninger ved denne politiktype, hvis systematiske udfoldelse det her drejer sig om.

Moderniseringspolitik kan ikke blot begribes som en analog politiktype til »arbejdspolitik« (for en karakteristik af arbejdspolitikken sml. Jürgens/Naschold 1982, s. 328 f.), den rækker også langt ind i det arbejdspolitiske terrain og vil derfor i det følgende blive diskuteret som arbejdspolitikken »arena«¹ med støtte i Kitschelt (1980). Her bliver nemlig benævnt et »rum for politisk handlen«, hvori bestemte samfundsmæssige problemområder tematiseres og problemformulerings-, beslutnings- og gennemførelsesprocessernes bestemte strukturelle karakteristika og barrierer fremvises«. (Kitschelt 1980, s. 18).

På den ene side omfatter politiktypen »moderniseringspolitik«, analogt med »arbejdspolitik«, forskellige økonomi- og samfundspolitiske områder ligeværdigt (virksomhed, branche, totaløkonomi, forsknings- og teknologipolitik og de tilsvarende områder for samfundsmæssig interesseartikulation og -interaktion). Dermed overvindes de keynesianske politikformer (og de neoklassiske, selv om de er anderledes skruet sammen), idet disse er makroøkonomisk og -samfundsmæssigt orienterede. For så vidt stiller sig altså det spørgsmål, som Jürgens/Naschold har udviklet med »arbejdspolitikken« som eksempel, nemlig hvorvidt denne politiktype står for en form for »statens udvidelse« (i tilknytning til indlægget fra Altwater/Kallscheuer 1979), hvilket falder sammen med spørgsmålet om de »klassiske mediers ('pengenes' og 'rettens') komplettering med et 'forhandlingsystem'.

Gennem analysen af moderniseringspolitikken skal vi i det følgende behandle dette spørgsmål, idet vi griber tilbage til den statsteoretiske diskussions resultater og deres (mulige) revision.²

På den anden side fastlægger moderniseringspolitikken arbejdspolitiske data på alle de områder, hvor de arbejdspolitiske strategier føres ud i livet (netop fordi den samtidig relaterer sig til det mikroøkonomiske område). På en vis

1. Arena-begrebet kan ikke fremstilles på en teoretisk tilfredsstillende måde her, se fremstillingerne hos Kitschelt (1980) som bygger på Lowi (1964). Det vigtigste for den følgende fremstilling er den fordel, som arena-begrebet har, for så vidt at forholdet mellem økonomi (samfund) og politik trækkes frem og tematiseres omkring problemer. De politikinterne problemformulerings- og forarbejdningsstrukturer- og processer kan der ikke tages hensyn til i det følgende.
2. Jeg forholder mig her især til de statsteoretiske bidrag fra Blanke m.fl. (1975) og Blanke (1977).

måde gennemtrænges denne type politik («moderniseringspolitik») af arbejdspolitisk relevante akkumulations- og legitimationsimperativer forstået som politikkenes funktionale problemer og tilsvarende problemløsningsstrategier.

Alment tilkommer der den økonomiske politik og socialpolitikken en større betydning inden for »arbejdspolitikken« rammer, fordi

- der over den (formodede »politisk frembringelige«) vækst kan etableres et totaløkonomisk og brancherelateret fordelings spillerum og dermed også - handlingsspillerum i relation til arbejdsbetingelsernes udformning, mulighederne for medbestemmelse på virksomhedsniveau, kontrollen med virksomheds- og branchemæssige omstruktureringer, således at der etableres og/eller udvides

- muligheder for finansielt at underbygge sikringen af arbejdskraftens reproduktion - enten »præventivt« eller i form af »reparation« (ligemeget om dette sker formidlet over den statslige socialpolitik eller gennem den fagforeningsmæssige eller virksomhedsnære interesserepræsentation).

Lykkes en sådan politik, må den nødvendigvis styrke den samfundsmæssige konsensus (>tro på systemet«), da den på én gang tager de lønafhængiges og kapitalbesiddernes interesser i betragtning (og må tage dem i betragtning) og udvider fordelings- og handlingsspillerummet gennem det indirekte krav om vækst og produktivitet. (Omvendt kan man ikke i de politikvidenskabelige legitimations(-krise-) teories forstand slutte, at denne politiks sammenbrud straks og tvangsmæssigt vil føre til legitimatoriske systemproblemer.) Den systematiske mulighed for, at denne politik bryder sammen ikke blot af politik-immanente, men af systembetingede grunde, kan her fastholdes og forudsættes på baggrund af den nyere (marxistiske) statsdiskussions resultater (sml. her Blanke m.fl. 1975, Blanke 1977 og Brandes m.fl. 1977). Denne diskussion refererede sig til statens system- og handlingsgrænser i relation til reguleringen af samfundet ved hjælp af medierne 'ret' og 'penge'. Analysen af moderniseringspolitikken som en politiktype, der overskrider de klassiske interventionspolitikker, rejser netop spørgsmålet om, hvorvidt moderniseringspolitikken kan begribes som en udvidelse af staten og dermed politikkenes muligheder for at regulere samfundsmæssige processer. Kort sagt: *betyder statens udvidelse samtidig en udvidelse af mulighederne for den statslige reguleringskapacitet?*

Eller vi kan i forlængelse af statsdiskussionens problemstillinger formulere spørgsmålene:

1. De klassiske interventionspolitikkers *systemgrænse* var et resultat af samfundets (private) reproduktionsstruktur. Vil det lykkes at ændre disse strukturer ved hjælp af denne nye politiktype?
2. Manglerne ved de klassiske *medier* 'ret' og 'penge' følger af deres anknøtning til kapitalreproduktionens funktionelle former. Vil det med den nye politiktypes hjælp lykkes at finde eller frembringe et nyt og mindre modsætningsfyldt anknøtningspunkt?
3. Den klassiske interventionspolitikks *handlingsgrænser* var i hovedsagen sat gennem de førpolitisk fastlagte kompromislinier i samfundet (f.eks. mellem overenskomstparterne). Vil det lykkes at udvide disse grænser gennem en udvidelse h.h.v. komplettering af de klassiske medier med »forhandlingssystemer«?

II. Moderniseringspolitikken i sin historiske sammenhæng.

Moderniseringspolitik kan forstås som det politiske systems reaktion på det økonomiske og samfundsmæssige strukturbrud i de kapitalistiske samfunds udvikling i midten af 70'erne. Dette strukturbrud, som i alle udviklede kapitalistiske samfund finder udtryk i overcyklisk inflation, økonomisk stagnation og fremvæksten af massearbejdsløshed, formidler politikken først og fremmest ved, at de klassiske interventionspolitikker afsværges (således er f.eks. stagflationen en skranke for den fortsatte anvendelse af keynesiansk efterspørgselspolitik). Nye politikformer skal altså forbedre eller erstatte de gamle former.

Strukturbruddet er uden tvivl først og fremmest af økonomisk natur. Til forskel fra mellemstore cykliske kriser, der kan formidles politisk inden for en efterspørgsels- og/eller udbudsorienteret konjunkturpolitik (om end ikke dog ikke dermed styres), så kræver strukturbrud i den langsigtede udvikling åbenbart nye politikformer (sml. Altvater 1982). Dette gælder i særlig grad for den (arbejdspolitisk relevante) økonomiske politik og socialpolitikken. For socialpolitikken mest på den måde, at der først og fremmest pga. faldende bidrag til socialforsikringen samt forringet skatteprovenu samtidig med voksende krav (til ydelser) kan gennemføres spareforanstaltninger, som pga. den vedvarende økonomiske stagnation går ud over de oprindelige sammenhænge og integreres i nye (eller rettere gamle!) samfundspolitiske begrundelser. På denne måde kan der tales (og handles) om »omlæggelse« fremfor »nedlæggelse« af velfærdsstaten (jvf. Altvater 1982).

For den økonomiske politik kommer strukturbruddet til udtryk deri, at endog »verdens mest moderne instrumentarium for økonomisk politik« (Ehrenberg)

ikke længere slår til. Den keynesianske efterspørgselspolitik blev pga. den ledsagende priseffekt og udeblivende mængdeeffekt begrebet som utilstrækkelig overfor de nye økonomiske problemer og skulle derfor kompletteres eller erstattes med aktive strukturpolitiske foranstaltninger, dvs. med »moderniseringspolitik«³.

Den keynesianske politik til regulering af de nationaløkonomiske makrostrømme var den økonomiske politiks reaktion på den økonomiske (og finanspolitiske) instabilitet i midten af 60'erne. Det var ikke et strukturbrud, som var anledning til at kodifisere keynesianske politikformer i stabilitets- og vækstlove flankeret af installeringen af den »Konzertierte Aktion«^{3a} men de cykliske krisers genopdukken i efterkrigstiden med cyklisk arbejdsløshed (som i 1966/67) begrundet i en utilstrækkelig vækstimpuls, samt kapitalakkumulationens strukturelle forandringer (jvf. Altvater m.fl. 1979). Politikken selv blev altså her »moderniseret«. I vores temasammenhæng er der to implicitte forhold ved den keynesianske reguleringspolitik, som den blev kodificeret i 1967 og praktiseret frem til 1973, der har betydning:

1. Denne keynesianske reguleringspolitik knytter an til de givne økonomiske og samfundsmæssige strukturer og forsøger at stabilisere og dermed opretholde disse gennem finans- og indkomstpolitiske påvirkninger af nationaløkonomiens makrostørrelser (»Globalsteuerung« eller helhedsstyring) (sml. her Bolle 1977, Hoffmann 1977). Kriseagtige sammenbrud, som udløser eller medfører strukturforandringer, skulle på forhånd forhindres.
2. Idet den keynesianske reguleringspolitik opretholder og stabiliserer de givne strukturer, stabiliserer den også den dermed forbundne samfundsmæssige konsensus. Ikke gennem omfordeling, men gennem en udvidelse af fordelingsspillerummet via en garanteret økonomisk vækst skal »konsensusdannelsen gennem interesseinteraktion« fremmes (sml. Blanke 1977)! Målet er, gennem holdningsstyring af de økonomiske subjekter, at få »realindkomsten for denne og hin gruppe til at stige uden at tage noget fra nogen.« (Schiller 1968, s. 72).
3. Under moderniseringspolitik sammenfattes i det følgende diskussioner, som også har været kaldt »selektiv investeringsfremme«, »aktiv strukturpolitik« eller blot »strukturpolitik« i socialdemokratiet og fagbevægelsen. Det drejer sig ikke om den konkrete udformning af denne diskussion men om en ny politiktype. Dette skal dog ikke hindre, at der gribes illustrativt tilbage til brudstykker af disse diskussioner.
- 3a. 'Konzertierte Aktion' betegner en vesttysk indkomstpolitisk aftale mellem fagbevægelse, stat og arbejdsgivere.

Denne reguleringspolitik bevarede sin kapitalfunktionalitet så længe strukturændringerne fra krisen 1966/67 fortsat havde positiv virkning og så længe den samfundsmæssige konstellation, der var institutionaliseret i den »Konzertierte Aktion«, blev opretholdt. De økonomiske og samfundsmæssige strukturer rummede stadig et stort potentielt produktivt- og rentabilitetspillerum. Efterhånden som disse akkumulationsbetingelser blev undergravet i den økonomiske cyklus, og indkomspolitikken brød sammen mellem 1970 og 1972 som følge af den fulde beskæftigelse, blev de politiske garantier for opretholdelsen af de givne samfundsmæssige strukturer (dvs. den fulde beskæftigelse) kapitalistisk set disfunktionel. Lurende værdiforringelse, restruktureringer og lønsænkninger blev forhindret eller udskudt på bekostning af en stigende inflationsrate. Den her fremlagte forståelse (for en mere udførlig redegørelse sml. Altvater m.fl. 1979, 2. og 3. del) må imidlertid ikke tolkes i betydningen en »political-business-cycle«⁴! Når arbejdsgivernes autonomi og fagforeningernes overenskomst-autonomi er givet på forhånd, resulterer den politiske regulering af efterspørgselsniveauet under et cyklisk tilbageslag i en inflationært formidlet udskydelse af værdiforringelsesprocesserne, som så sætter sig igennem i krisen 1974/75. Denne udvikling er ikke udtryk for en forskydning af de politiske magtforhold bag den økonomiske politik, som så bevidst angriber krisen med stabilitets- og højrentepolitik.

Det politiske omsving, skiftet væk fra den keynesianske niveauregulering, er tvært imod et resultat af de erfarede skranker ved reguleringspolitikken. Altså at investeringsbeslutninger ud fra rentabilitetsberegninger har primat (i systemgrænsens betydning), og at det er nødvendigt for fagforeningerne at udnytte deres magt på markedet i boomfasen, hvis de ikke er indstillet på at tage delegitimerende processer i de faglige organisationer med i købet (aktivitetsgrænsernes område).

Med den (foreløbige) afslutning på den keynesianske efterspørgselsregulerings primat skete der også et sammenbrud i det *klassekompromis* - institutionaliseret i den »konzertierte Aktion« - som stod bag denne politik og som blev stabiliseret gennem den (sml. BuciGlucksmann 1982, Hoffmann 1982). De da institutionaliserede korporatistiske strukturer

4. Ifølge Kalecki (1943) gøres især kapitalens omsving (især den rentebærende kapital) og centralbanken ansvarlig for konjunkturcyklus'en under keynesiansk økonomisk politik. Med fuld beskæftigelse trues pengeværdien af lønstigninger og disciplinen i fabrikkerne svigter osv., og kapital og centralbank vender sig af denne grund mod et yderligere samarbejde med den keynesianske økonomiske politik og satser igen på krisens disciplinerende kraft. Kritik heraf findes i Hoffmann 1978.

blev ødelagte gennem krisen og den efterfølgende stagnationsfase, ikke mindst fordi kapitalsiden i stadig mindre omfang indlod sig på korporatistiske arrangementer og i stigende grad satsede på disciplineringslementet i de markeds kræfter, der var gunstige for den. Den (ny-) konservativ teori om økonomi og samfund, som nu sætter sig igennem (omend delvis bremset af socialdemokratiet), og som også har indflydelse på den praktiske økonomiske politik (sml. Hoffmann 1982), kræver ligefrem, at de korporative arrangementer afvikles og bandlyses til fordel for markedet og de retningslinier for adfærd, som dets tilstand dikterer.⁵ *Kompromislinien* mellem kapital og lønarbejde bliver nu også i praksis rykket pga. massearbejdsløshed, inflation, arbejdsmarkedets segmentering og i reglen forskudt til kapitalens fordel.

III. Moderniseringspolitik som svar på det økonomiske og samfundsmæssige strukturbrud.

Det omtalte økonomiske og i sine følger også samfundsmæssige strukturbrud er siden midten af 70'erne tydeligst kommet til udtryk i den (meget analyserede) »frakobling« mellem økonomisk vækst og produktivt vækst. Alene en forceret akkumulation ville have kunnet sikre en høj overcyklisk beskæftigelsesgrad; men betingelserne herfor eksisterer ikke mere pga. såvel interne som eksterne forandringer. Arbejdsgiverne reagerede på kapitalrentabilitetskrisen i og efter krisen 1974/75 med en massiv teknologisk forvandling og fornyelse af produktionsapparatet uden dog at udvide det i nævneværdig grad. På hjemmemarkedet stødte produktivt stigningen således på en lav efterspørgselstilvækst (dette gælder også for Sektor I, »produktionsmiddelproduktion«). Samtidig blev eksporten allerede fra begyndelsen af 70'erne begrænset, dels pga. den forandring i »den internationale arbejdsdeling«, som også gjorde sig gældende allerede fra 70'ernes begyndelse (jvf. her Fröbel m.fl. 1977), dels som følge af den generelt stagnerende efterspørgsel på verdensmarkedet og den skærpede konkurrence mellem de udviklede kapitalistiske industrinationer (Japan-USA-Vesteuropa) siden verdensmarkedskrisen i 1975.

5. Den »korporatisme-diskussion«, som allerede i 1974 blev moderne i Vesttyskland, har efter min mening overvurderet interesseformidlingsformerne og dermed blokeret for en indsigt i disse historiske og strukturelle skranker for en videre udvikling af korporativistiske strukturer. Ikke mindst gælder det, at den ofte fremstillede nærmest tvangsmæssige udvikling mod »stadig mere« korporatisme gennem den nyeste tids hændelser i USA og England (men også i Vesttyskland efter den »konzertierte aktion«s forlis) nærmest er blevet vendt om.

Da reguleringen af efterspørgselsniveauet gennem den statslige økonomiske politik under disse forudsætninger kun havde prisseffekter, men ingen mængdeeffekter, søgte den økonomiske politik efter krisen 1974/75 hovedsagelig sin frelse i en »udbudsorientering«, dvs. i en begunstigelse af profit*produktionen* (hvor det for vores problemstilling er af underordnet betydning om dette sker gennem højrekeynesianske foranstaltninger eller gennem neoklassiske politikvarianter), og i *sektoralt* rettede investeringsfremmeprogrammer (jvf. således fremtidsinvesteringsprogrammet' - ZIP -).^{5a}

I denne sammenhæng er dé forskellige varianter af »moderniseringspolitikken«, som er blevet lanceret siden 1975, først og fremmest at betragte som *udbudsorienteret* økonomisk politik. Som den blev diskuteret inden for det da (endnu regerende) socialdemokratis horisont, blev denne politik ikke forstået som modsætningen til en keynesiansk efterspørgselspolitik, men som en udfyldning eller overvindelse af efterspørgselspolitikens mangler, af dens »naivitet« i forhold til de nødvendige strukturelle forandringer i produktionsapparatet. Peter Kalmbach har i tilknytning til den (socialdemokratiske) diskussion efter 1975 sammenfattet den økonomiske politiks mål med moderniseringspolitikken på følgende måde:

»'Økonomiens modernisering' har i det mindste to formål for øje: For det første en ændring af produktionsstrukturen – især fremmet gennem teknologipolitik -. Forbundsrepublikkens chance anses, især i den internationale konkurrencedueligheds perspektiv, for at ligge inden for de såkaldet 'intelligente produkters' område. Udviklingen af en hertil svarende produktionsstruktur synes at være den afgørende forudsætning for sikringen af beskæftigelsen allerede på middellangt sigte. For det andet skal de teknologisk mest udviklede produktionsmetoder bringes i anvendelse, igen understøttet af en teknologipolitik. Dette bidrag til beskæftigelsessikring består altså ikke i en begrænsning af produktionsfremskridtene, men tvært imod gennem at forcere disse.« (Kalmbach 1987, s. 398).

En sådan opfattelse af moderniseringspolitikken bygger på 'indsigt i nødvendigheden' af, at den traditionelle *vækstrelaterede samfundsmæssige*

5a. Allerede gennem deres meget sektorprægede udformning adskiller beskæftigelsesprogrammerne efter 1974 sig fra den tidligere gennemførte politik. Efter min mening skal resultatet af de gennemførte programmer ikke overvurderes (som DIW-Berlin eksempelvis fremstiller dem), da disse programmer fungerer i en opsvingsfase og -overcyklisk betragtet - næppe kan tjene som bevis for rigtigheden i kravet om genoptagelse af en forceret efterspørgselspolitik. Jvf. hertil diskussionen om Memorandapositionen i Altvater m.fl. 1979, s. 382 ff.

konsensus må restabiliseres i en situation, hvor den synes truet af en negativ vækstrate og massearbejdsløshed. Truet i særlig grad (ifølge denne moderniseringspolitikdiskussion) er arbejderklassens kerne, de faglærte. For dem gælder det, at deres arbejdspladser ikke blot skal sikres gennem moderniseringspolitikken. Inden for denne politiks rammer skal deres kvalifikationer endvidere udnyttes bevidst som en konkurrencefordel. (sml. her Hauff/Scharpf 1975, s. 118, Scharpf 1974, s. 17 og 21).

Årsagen hertil er, at den vesttyske kapitalers stærke stilling på verdensmarkedet anses for at være begrundet i anvendelsen af højt kvalificeret arbejde, særligt ved produktionen af »intelligente« produkter i produktionsmiddelindustrien, som udgør den største andel af eksportprodukterne. De faglærte arbejdere, denne kerne, som samtidig har en høj faglig organisationsgrad, er imidlertid ikke blot den tyske eksportindustri »vigtigste industrielle råstof« (Hauff/-Scharpf), men udgør sammen med kapitalens vækstsektorer kernen i, hvad den seneste politik- og socialvidenskabelige diskussion har sammenfattet til »Modell Deutschland« (sml. her Esser m.fl. 1980).

I de kvalificerede lag i arbejderklassen mødes således den samfundsmæssige udviklings *akkumulations-* og *legitimationspotentiale* i skøn forening. En konstellation, som under den socialdemokratiske regeringsdeltagelse yderligere blev forstærket, og som samtidig kan gælde som fundament for den socialdemokratiske »model«. Ideen med Moderniseringspolitikken skulle bruges til en dynamisk stabilisering af denne »Modell Deutschland«, men ikke mindst skulle modellens dynamiske fundament - forbundet mellem væstkapitalen og den kvalificerede arbejdskraft - opretholdes og udnyttes som en konkurrencefordel på verdensmarkedet.⁶

Når denne forestilling om en moderniseringspolitik i det følgende bliver undersøgt i perspektivet af de i indledningen nævnte problemstillinger, så er det ikke fordi den allerede er blevet almindelig praksis i den økonomiske politik. Tvært imod blev det stort set ved teorien, også under den socialliberale koalision (hvor en af moderniseringspolitikkenes forkæmpere, Volker Hauff, periodevis ledede forsknings- og teknologiministeriet). Kun på kerneteknologiens område og til fremme af halvlederteknologien blev

6. Til diskussionen af »Modell Deutschland« som en historisk-specifik udviklingstype for udviklede kapitalistiske samfund se temanummer Prokla 40 (1980), især bidraget fra Hirsch/Roth, Esser m.fl.

elementer fra denne tankekonstruktion omsat i praktisk politik.⁷ Det, det først og fremmest drejer sig om her, er diskussionen af en ny politiktype og hermed spørgsmålet, om denne politiktype i noget afgørende omfang »udvider« politikken muligheder (sådan som det påstås).

IV. Ambivalente funktioner med basis i modsigelsesfyldte strukturer - Kritik af moderniseringsplanen.

Lad os først endnu engang fastslå, hvilke nye elementer der ligger i moderniseringspolitikken i forhold til den keynesianske reguleringspolitik:

- a) Ændringen af den økonomiske struktur understøttes af en målrettet politik, dvs. teknologipolitik og direkte fremme af teknologiske innovationer og vækstindustrier. Økonomiske (og som det vil vise sig også samfundsmæssige) strukturer skal *ikke opretholdes*, stabiliseres, men *forandres* med det formål at øge konkurrenceevnen på verdensmarkedet.
- b) Dette betyder igen, at den keynesianske niveaustyrings makroorientering opgives til fordel for en intervention på *Meso-(branche-)* og *mikro-(virksomheds-)* niveau for herved at ændre konkurrencebetingelserne positivt (for så vidt angår vækstindustrien) og negativt (for så vidt angår brancher og virksomheder i tilbagegang).

Ledelses- og overenskomstautonomien forbliver imidlertid en forudsætning og dermed hin systemgrænse for politisk regulering, hvis betydning for helhedsstyringens sammenbrud vi allerede har fremført. Når denne grænse er givet, må spørgsmålet således blive, om den nye moderniseringspolitik gennem sin form og gennem mediet »forhandlingssystem« i noget væsentligt omfang udvider statens handlingsspillerum (i samme betydning, som tesen om den »udvidede stat«)?

Lad os straks gøre op med en mulig misforståelse her. Moderniseringspolitikken i den ovenfor skitserede betydning har ikke til hensigt at ændre økonomiens retning efter politiske kriterier. Tvært imod stiller den sig i det store og hele kun som opgave at initiere en øget akkumulation. Hertil skal enkeltvirksomhedernes nødvendigvis bornerte planlægning overskrides, og der skal etableres en mellemfristet prognostisering over forandringer i de

7. Kitschelt (1980) kan med forbundsregeringens fremme af kerneenergi som eksempel vise, at moderniseringspolitik som »aktiv strukturpolitik« allerede fra 1962 er blevet virkeliggjort i denne sektor.

økonomiske strukturer i indland og på verdensmarkedet for på dette grundlag at opbygge en målrettet fremme af teknologier og industrier. For så vidt er denne moderniseringspolitik *markedsformidlet*, idet den bevidst griber (og foregriber) de »restruktureringsprocesser«, der sætter sig igennem over markedet, med den hensigt at forberede dem i forskningspolitikken og fremskynde dem i teknologipolitikken.⁸

Den kapitalistiske krises funktion i kapitalens reproduktionsproces består i at genfrembringe reproduktionens proportionale betingelser og at øge arbejdets produktivkraft gennem nyanlæg af en revolutioneret teknologi som produktiv kapital. Denne funktion udvikles i moderniseringsplanen til at begrunde en selektiv investeringsstøtte. *Krisen bliver altså begrebet som en chance for politikken*. En politik, der således med hjælp fra den krisefyldte restrukturering fremmer struktursaneringen og dermed den generelle produktivitetsudvikling ved på den ene side bevidst at understøtte moderniserings- (= restrukturerings-) processer, men på den anden side også ved (og særligt i Hauff/Scharpf's udkast promoveres dette offensivt) at afholde sig fra at støtte konkurrencesvage brancher, f.eks. ved at ophæve erhvervsstøtteordningerne til disse.

Den uoverskridelige systemskranke, som arbejdsgiverautonomien sætter, betyder, at også det moderniseringspolitiske udkast må knytte an til kapitalkredsløbets funktionelle former. Mens den keynesianske reguleringspolitik lagde hovedvægten på varekapitalens kredsløb og her nødvendigvis måtte begrænse sig til en makroøkonomisk niveaustyring, så lægger moderniseringspolitikken hovedvægten på en anknævnelse til den produktive kapitalens kredsløb. For at opnå dette, er det imidlertid nødvendigt at forlade det nationaløkonomiske makroniveau og i stedet intervenere på branche- og enkeltvirksomhedsniveau. Denne intervention sigter imidlertid *ikke* på at *ændre* totalreproduktionsprocessens økonomiske strukturer, men på at *effektivisere* de stofflige strukturer for herved at fremskynde kapitalakkumuleringen.

Den kapitalistiske reproduktionsproces' strukturer er imidlertid nødvendigvis modsigelsesfyldte pga. den privat-decentrale produktionsmåde.

8. Målet med denne »fremskyndelse« rummer, at politikken også her kun kan give indirekte tilskyndelser til kapitalen i form af tilbud; i hvilket omfang disse tilbud (i form af samarbejde om forskning, udvikling og indsats af ny teknologi) modtages er kapitalens afgørelse.

Denne modsigelsesfyldthed finder en midlertidig løsning i krisen. Moderniseringspolitikken funktion er derfor ambivalent⁹, netop fordi den relaterer sig til den kapitalistiske reproduktions modsigelsesfyldte strukturer uden at ændre dem. Denne tese skal i det følgende begrundes nærmere på to punkter. (1) Tesen om, at man gennem moderniseringspolitikken kan sikre og fremskaffe arbejdspladser skal undersøges henover den stofflige struktur og de sociale følger af den nye teknologi, som skal indføres, og (2) moderniseringspolitikken legitimatoriske funktioner skal diskuteres.

V. Moderniseringspolitikken ambivalens (I): Den kapitalistiske teknologianvendelse og dens sociale følger.

Socialdemokratiets udgangspunkt i diskussionen om moderniseringspolitikken var massearbejdsledens mulige deligitimerende følger, især når også arbejderklassens kerne, de faglærte, var truet. På den anden side blev netop disse faglærte arbejderes kvalifikationer betegnet som forbundsrepublikkens »vigtigste råstof«. I disse mål og forudsætninger for moderniseringspolitikken er indeholdt to hypoteser: (1) Kernearbejdskraften kan beskæftigelsespolitisk sikres, og beskæftigelsesproblemet overhovedet langsigtet løses gennem erhvervslivets modernisering. (2) Moderniseringspolitikken aktiverer produktivtressourcer, der netop er indeholdt i denne kerne i form af kvalifikationer.

For at afprøve disse hypoteser, må vi undersøge restruktureringsprocessens resultat nøjere. Moderniseringspolitikken forstår sig selv - og heri følger

9. Jeg anvender her bevidst begrebet »ambivalensfunktionalisme« som Bernhard Blanke har udviklet i en kritik af Niklas Luhmann og tilsvarende af Claus Offes kritik af Luhmann. Denne sammenhæng skal her citeres udførligere:

»Den *sammen funktion* (i betydningen problemløsning) kan altså ikke som hos Luhmann opfyldes af forskellige strukturer og processer, som er *vilkårlige* og *komplementære* (dvs. således også overhistorisk sammenlignelige), men *den samme funktion* vil på sin side være bestemt af forskellige forhold, som ikke er komplementære men modsigelsesfyldte og ikke vilkårlige men historisk bestemte (dvs. heller ikke ahistorisk sammenlignelige). Disse modsigelsesfyldte historisk bestemte forhold gør funktionsudfyldelsens proces og struktur *ambivalent*. Ambivalensen er udtryk for den historisk-specifikke form for materiel livsproces bestående af en totalitet, der reproducerer sig gennem selvstændiggjorte »områder«. (Blanke 1976, s. 195)
Selv når det specifikke ved (den økonomiske) krise netop ligger i, at alle selvstændiggjorte momenter i den materielle reproduktionsproces kriseagtigt bringes sammen igen, så forbliver funktionen af en politik, som i sine relationer er tilvejebragt som en funktion af krisen (hvilket er hvad moderniseringspolitikken forsøger) fanget i denne ambivalens, som det skal vises i den følgende fremstilling.

den den socialdemokratiske reformpolitik tradition - som en politik, der vil overvinde de samfundsmæssige hhv. økonomiske »flaskehalse« i Forbundsrepublikkens udvikling. I det følgende behandler vi tre eksempler på sådanne »flaskehalse«, som - som det hurtigt skulle vise sig - blev anledning til moderniseringspolitikken i reproduktionsprocessens stofflige struktur.

1. Nye teknologier i produktionsprocessen.

Statslig fremme af forskning og udvikling på halvlederteknologiens område anses for at være en central løftestang for at befordre den tyske kapital konkurrencestilling på verdensmarkedet. Denne nye teknologi, hvis anvendelse i produktionsprocessen kun er i sin begyndelse, bliver især anvendt til automatisering hhv. delautomatisering af processtyringsaktiviteter i produktionen og - i forbindelse med den nye kommunikationsteknologi - til rationalisering af administrationsaktiviteter. Indførelsen af sådanne nye teknologier forudsætter en kvalificeret stamme af faglærte arbejdere, især i innovations- og indkørfasen. På den anden side rettes indførelsen af disse teknologier (hvad der især er tydeligt på styringsprocessernes område) mod det relativt høje lønomkostningsniveau, som er forbundet med de faglærte i produktionen og funktionærerne i administrationen.¹⁰ Selv om der således måtte være forbundet et højere fagligt kvalifikationsniveau med indførelsen af disse teknologier, så medfører de rent kvantitativt en reduktion og opsplitting i de faglærtes funktionsområde og en fortsat differentiering af samme.¹¹

Allerede dette kvantitative aspekt, som ofte overses i de industrisociologiske undersøgelser, turde blive af betydning i de kommende årtier. De omtalte nye teknologier sigter i reglen mod en forøgelse af produktivkraften, *uden* at der indgår nogen beskæftigelseseffekt. I en af Kalmbach (1978) citeret

10. Dette mål er her kun udviklet meget sammentrængt. For den enkelte virksomhedsejer udtrykker rationaliseringsprocessen sig i det mål at spare *omkostninger* gennem udvikling af produktivitet og økonomisering med den konstante kapital. Disse bestræbelser fører imidlertid til erstatning af arbejdskraft med maskineri (»rationaliserende innovation«), en modsigelse, der bl.a. er begrundet i moderniseringspolitikens ambivalente problemløsning.

11. Tendenserne i den nye teknologis virkning er meget omstridte i industrisociologien (jvf. den aktuelle kontrovers på sociologikongressen om Kern/Schumanns indlæg (1982), og det vil sikkert være overdrevet (og også meget »umarkxistisk«!) at konstruere en retlinjet udviklet i retning af dequalificering, arbejdsløshed, elendigørelse. De foreliggende studier (f.eks. Mackler 1981, Baethge 1982, arbejderne fra IFS-Ffm) ser imidlertid ikke kun ud til at pege på en yderligere differentiering og polarisering, men også på en åbning af mange fagarbejderfunktioner for *tayloriserende* omstillinger og *kvantitativ* overgang til dequalifikation som følge af indsats af ny teknologi i produktions- og tjenesteydelsessektorerne.

empirisk undersøgelse fra Ifo-instituttet fastslår det, at det overvejende flertal af de undersøgte teknologier bringer en betydelig mulighed for at spare arbejdspladser med sig, hvorfor rationalet i deres anvendelse er en »rationaliserende innovation« (Kalmbach 1978, s. 397)¹²

Det er ikke kun fagarbejderens kvalifikationer og arbejdsplads, som trues af den nye teknologi. Hans dispositions- eller handlingsspillerum indsnævres, idet hidtidige rene fagarbejderfunktioner med omfattende handlingsspillerum til dels åbnes for taylorisering gennem indsats af ny teknologi. Her forekommer et aspekt, som Shaiken (1980) har fremhævet vigtigt: I forbindelse med ny kommunikationsteknologi kan disse omvæltningsprocesser i produktionen føre til en forstærket ydre kontrol med fagarbejderne fra det tekniske managements side, helt frem til en gennemsnættelse af herredømmet i virksomheden gennem kontrol med fagarbejderens arbejdsplads og arbejdsforløb.

De tendenser, der aftegner sig, tillader i al fald den konklusion, at arbejderklassens kerne, som moderniseringspolitikens resultater skulle anerkende og beskytte, bliver ødelagt henholdsvis »undermineret« af den indsatte teknologis virkning inden for de enkelte virksomheder. Netop fordi virksomhedsledelsens autonomi i det store og hele er forudsat, kan en moderniseringspolitik kun virke inden for de rammer, som virksomhedernes rentabilitetskalkuler sætter. Den vil da overhovedet heller ikke abstrahere fra denne målsætning, men - med et blik på verdensmarkedskonkurrencen - gøre virksomhederne i stand til på mellemlangt sigt igen at finde en kalkulation, der både muliggør en øget rentabilitet og forbedrede konkurrencebetingelser på verdensmarkedet.

Anvendelsen af den moderne teknologi til at øge arbejdets produktivkraft fører således ikke til en sikring af den faglærte arbejders sociale position (eller til arbejderens i det hele taget). Tvært imod fører den til overflødig-gørelse af arbejdskraft og kvalifikationer og til en begrænsning af arbejderens dispositionsområde, idet ledelsens kontrolmekanismer forbedres. Mens

12. Ved flertallet af de undersøgte teknologier er besparelsen af arbejdskraft vurderet som betydelig eller meget betydelig, og kun i 2 ud af 20 som ubetydelig. Sammenfattende kan man fastslå, at de opnåede resultater for menneskene i de forudgående år også ser ud til at have gyldighed i de kommende årtier: det er »rationaliserende innovationer«, som dominerer. (Kalmbach 1978, s. 397) Citatet stammer fra en undersøgelse fra ISO-instituttet. Case-studier af indførelse af NC og CNC teknologier i maskinbygningssektoren konstaterer tilsvarende virkninger med hensyn til rationalisering.

en lille gruppe faglærte under omstændighederne kan rekvalificere sig eller endog erhverve højere kvalifikationer, vil det altovervejende flertal være underlagt en tendentiell trussel mod arbejdspladser og kvalifikationer. Det er altså ikke stabilisering, men *ødelæggelse eller polarisering af moderniseringspolitikens sociale basis*, der - formidlet over virksomhedernes restruktureringsproces - *er samme politiks resultat!*

2. Kommunikationsteknologi på reproduktionsområdet.

Et nyt ekspanderende marked med stor betydning i fremtiden ventes at opstå i forbindelse med anvendelsen af nye kommunikationsteknologier. Disse teknologier og deres kapitalistiske udvikling og anvendelse truer ikke blot - som ovenfor antydet - kvalifikationer og arbejdspladser i den offentlige og private administration. De åbner også muligheder for de store kapitaler, som allerede behersker dagbladsmarkedet, til privat udnyttelse af en underholdningssektor, der kan udvides enormt med kabelteknologien. Med kabelradio og -fjernsyn opstår ikke alene nye investeringsmuligheder for brakliggende pengekapital, men samtidig muligheden for en privat kapitalvalorisering af medierne og dermed indflydelse på og indoktrinering af vide kredse i befolkningen.

Virkingen af denne modernisering burde, kan man allerede nu skønne, i det mindste være i diamentral modsætning til det grundlæggende socialdemokratiske menneskebillede, til den »myndige borger«, og til de mål, som den socialdemokratiske uddannelsesreform og mediepolitik tidligere har formuleret. Inden for den givne økonomiske strukturs rammer turde disse virkninger imidlertid næppe kunne forhindres eller kontrolleres (f.eks. giver især satellit-TV den private kapital allehånde undvigelsesmuligheder på hånden).

3. Energiproduktion som forudsætning for modernisering.

Den fremherskende investeringstype er »rationaliserende innovation«, og den skal gøre virksomhederne stadigt mindre afhængige af arbejdskraft. Samtidig bliver produktionsprocessen relativt, men også absolut, afhængig af billige energileverancer. At gøre energiproduktionen mest mulig uafhængig af exogene faktorer, at på langt sigt opnå et i forhold til verdensmarkedet gunstigt prisniveau og at bevare en føreposition på verdensmarkedet hvad angår levering af produktionsteknologi til energisektoren, disse er intentionerne, som står bag den forcerede statslige støtte til

13. Netop for det arbejdspolitiske relevante spørgsmål om gennemsættelse af herredømme via teknologisk formidlet kontrol inden for virksomheden, må disse former for innovationer og fremme gennem moderniseringspolitikken være af betydning.

energiteknologien og særligt til kerneenergien. (Faktisk er kerneenergien den hidtidige moderniseringspolitikks paradeeksempel og har også slugt hovedparten af forsknings- og energiministeriets midler).

Denne forcerede udbygning af energiproduktionen har samfundspolitiske og økologiske følgevirkninger, som i sidste ende truer endog befolkningens fysiske overlevelse. Samfundspolitisk drager energiproduktionens planlægnings- og realiseringsmåder ikke blot en koncentration af den erhvervsaktive befolkning i kompakte byområder efter sig; de også af staten anerkendte farer ved anvendelsen af f.eks. kernekraftteknologien fører til statslige præventivforanstaltninger, som ikke mindst pga. de nye energiteknologiers farlighed i deres logik peger frem mod statens totale kontrol med samfundet - en stat som Robert Jungk beskriver som »atomstaten«.

Særligt kerneenergipolitikken placering som et væsentligt element i moderniseringspolitikken har ført til samfundsmæssig modstand; denne modstand har ikke blot begrænset sig snævert til kerneenergien, men har - da politikere og kapital vedholdende postulerer, at kerneenergien er en uomgængelig forudsætning for fortsat økonomisk vækst - videre stillet spørgsmål ved den vækstrelaterede konsensus overhovedet, og har, for så vidt disse »nye sociale bevægelser« organiserer sig i alternative partier, også sået tvivl om de politiske processers spilleregler.

VI. Ambivalenser i moderniseringspolitikken (II): Implementationsproblemer, deres håndtering i forhandlingsystemer og legitimerings problem.

I sidste afsnit har vi allerede beskrevet sådanne virkninger af moderniseringspolitikken, som modsiger dens målsætning om at underbygge den samfundsmæssige konsensus og især at fastholde arbejderklassens kerne i denne konsensus. På virksomhedsniveau følges restruktureringen af jobindskrænkninger og/eller dequalificering (samtidig med en mulig re- og opkvalificering for en lille gruppes vedkommende). På reproduktionsområdet undermineres reformmålsætninger og i stedet indledes en (mulig) kontrol over og indflydelse på borgerne gennem privatkapitalistisk drevede medier. Med kerneenergien som eksempel på en central moderniseringsteknologi berørte vi den økologiske trussel og den heri begrundede samfundsmæssige modstand (på tværs af de traditionelle samfundsmæssige skillelinier!).

Inden for moderniseringsdiskussionen er det imidlertid også erkendt, at de kortfristede sociale følger, som gør sig gældende på *enkeltvirksomheds-* og

brancheniveau, kan være i modstrid med den del af målsætningen, som angår legitimeringen. Såfremt disse følger ikke skal bearbejdes eksternt (således som f.eks. i Scharpf's forslag om et opløse den fremvoksende friktionelle arbejdsløshed med statslige jobskabelsesprogrammer (Scharpf 1976)), er disse delegitimerende virkninger af moderniseringspolitikens implementeringsfase tænkt at skulle opfanges i forhandlingssystemer. Videre er disse forhandlingssystemer et væsentligt medium for moderniseringspolitikken overhovedet. De tjener ikke kun til at håndtere mulige legitimeringsproblemer; de tjener også som medium for problemregistrering, for tilvejebringelse af information og for gennemførelsen (implementeringen) af moderniseringspolitikken.

Det er derfor nødvendigt at diskutere den betydning, som moderniseringspolitikken har for begrebet »den udvidede stat«, sådan som vi berørte det i indledningen. Hidtil er denne »udvidelse« kun blevet forstået sådan, at med moderniseringspolitikken forlader politikken det nationaløkonomiske niveau for i stedet at understøtte restruktureringen af de stofflige produktionsmidler på branche- og virksomhedsniveau. Begrebet »den udvidede stat« omfatter - i relation til arbejds politikken arena - imidlertid ikke kun et udvidet emneområde for den statslige ageren, men også en komplettering af medierne 'ret' og 'penge' med det nye medium 'forhandlingssystem'.

Vi har defineret dette forhandlingssystemets funktion i retning af, at det er herigennem, at moderniseringspolitikken skal planlægges og gennemføres (implementeres). Det forekommer mig, at ét forslag, som især Hauff/Scharpf (1975) har stået for, er prototypen på forhandlingssystemets funktion i moderniseringspolitikken sammenhæng; forslaget har samtidig strukturelle ligheder med de praktiserede »Krisenbewältigungskartellen« (sml. Esser m.fl. 1978 over eksemplet Saarkrisen). Hauff/Scharpf (1975) nyttiggjorde i deres forslag den forhåndenværende korporatistiske struktur (især på brancheniveau) og ville gennemføre og legitimatorisk underbygge moderniseringspolitikken som en »aktiv strukturændringspolitik« gennem en »Konzentrierten Aktion«.¹⁴

14. Når den »Konzentrierte Aktion«'s funktion i Hauff/Scharpf's begreb om modernisering analyseres kort i det følgende, så hævdes det ikke af den grund, at der ikke i korporatistiske strukturer kan udvikles positioner hos fagforeningerne mod branchekapitalen. Blot må sådanne modpositioner, der hvad enten man vil det eller ej også må stille spørgsmål ved produktivitetens udviklingens retning, være *dysfunktionelle* i forhold til dette begreb (om modernisering). Det forhold, at arbejdsgiverne med den vedvarende krise viser en mærkbar tilbageholdenhed hvad angår nye korporatistiske sammenslutninger, synes at tale for den tese, at under krisen vil fagforeningerne i sådanne sammenslutninger søge at fastfryse tidligere forsvarslinier overfor arbejdsgiverne - mens arbejdsgiverne mister deres strukturelle fordel på arbejdsmarkedet. Denne sammenhæng er især forsømt i den tyske korporatisme-diskussion.

Grundlaget for denne plan må forstås ud fra den ovenfor anførte tese om *krisen som politikkers chance*; vel at mærke ikke kun i den betydning, at restruktureringsprocessen skal fremskyndes med politikkers hjælp, men også (og først og fremmest!) i den betydning, at det først er i krisen, at de berørte økonomiske *subjekter* åbner sig for indsigten i hin nødvendige og nødvendigvis smertefulde restruktureringsproces. Konkret: Chancen for politiske interventioner, der ellers ville blive oplevet som uantagelige indgreb i ledelsens eller overenskomstparternes autonomi, opstår fordi den krisefyldte tilspidsning på arbejdsmarkedet indebærer en arbejdsløshedstrussel, som disciplinerer arbejderne (og fordi markedsforholdene tvinger arbejdsgiverne til nytænkning). For Scharpf (1974) og Hauff/Scharpf (1975) skal disse interventioner derfor samfundspolitisk underbygges med *Konzentrierten Aktionen* på brancheniveau, hvor repræsentanter for videnskaben, overenskomstparterne og staten i fællesskab forhandler og gennemsætter »det økonomisk nødvendige«. Mens arbejdsgiverne til denne »Konzentrierte Aktion« skal medbringe deres faglige viden, deres markedskendskab og deres planlægningsevner, så tilkommer der især fagforeningerne en oplysnings- og formidlingsfunktion. (sml. Scharpf 1974, s. 24).

En sådan oplysnings- og formidlingskompetence er også påkrævet. Faktisk drejer det sig ikke kun om at formidle til arbejderne i de brancher, der ikke mere skal opretholdes gennem subventioner, at deres arbejdspladser er (verdensmarkeds-) konkurrencens nødvendige offer; men det drejer sig også om at gennemsætte de nødvendige restruktureringer *indenfor* vækstbrancherne imod forhold, som arbejderne har vundet hævde på (arbejdspladser, kvalifikationer, lønniveau). Fagforeningerne henvises altså her til rollen som formidlere at nødvendige restruktureringsprocesser, der for medlemmerne er forbundet med anseelige materielle forandringer og i realiteten tab.

Ud fra dette eksempel kan nævnte forhandlingsystems funktion (som den statslige reguleringskapacitets tredje 'medium') udarbejdes. Statens *systemgrænse* forbliver - som under den *Konzertierten Aktion* - uberørt. Arbejdsgivernes markedskendskab og faglige viden skal tvært imod direkte øge den statslige reguleringskapacitet i forhold til den kapitalistiske restruktureringsproces, idet der med deres inddragelse sker en udvidelse af informationsgrundlaget for prognoser over den økonomiske udvikling, som ellers vanskeligt kunne opnås i en privat-decentral produktionsmåde. I modsætning hertil tilsigtes en forskydning af statens *aktivitetsgrænser* sådan, at de legitimeringsproblemer, der er forbundet med at argumentere for indskrænkninger (og dermed reduktionen af arbejdspladser og kvalifikationer), lægges *ind* i de faglige

organisationer. Som »politisk gennemstrømningsovn« for restruktureringskrisens økonomiske og samfundsmæssige funktioner, har moderniseringspolitikken ambivalente funktioner, med grundlag i reproduktionsprocessens modsigelsesfyldte struktur. Disse ambivalente funktioner giver legitimeringsproblemer af relevans for aktivitetsgrænserne; legitimeringsproblemer, der så skal lægges ud i forhandlingssystemer.

Hvorvidt det nu er muligt at udvide statens aktivitetsgrænse ved at stuve legitimeringsproblemerne af vejen i fagorganisationerne, afhænger ikke mindst af organisationerne selv. På den ene side er den faglige organisation i Forbundsrepublikken struktureret efter brancher og ligger derfor helt åben for en sådan politik. Ud fra den traditionelle korporatistiske struktur og forestillingen om en fælles produktionsinteresse for lønarbejde og kapital (sml. her Hugo Sinzheimers tidlige sammenfatning af denne teori i fagbevægelsen¹⁵) er et sådant samarbejde i »Konzentrierten Aktionen« nærliggende. En række eksempler tyder faktisk på, at en udvidelse af de statslige aktivitetsgrænser i form af en Konzentrierte Aktion ikke er urealistisk. Det gælder således forestillingen om, at den økonomiske krise først og fremmest skyldes arbejdsgiveres »mismanagement« (mens fagforeningerne opfører sig som kvasiideelle branchekapitalister, sml. Esser 1982). Det gælder videre fagforeningernes oprettelse af innovationsrådgivningssteder¹⁶, samt samarbejdet i krisekarteller (sml. stålkrisen i Saar, Esser m.fl. 1978).

Imidlertid stiller problemet sig ikke kun på den måde, at de faglige organisationer *internt* må forarbejde legitimeringsproblemerne ved deres politik i forhold til de ramte medlemmer. Oveni kommer den opspaltning af fagforeningsbevægelsen i vindere og tabere, som er anlagt i og med de brancheorganiserede »Konzentrierten Aktionen« (jvf. Hoffmann 1981), og frem for alt er spørgsmålet, om kapitalens repræsentanter overhovedet (og især inden for vækstindustriene) på langt sigt vil møde op i disse korporatistiske strukturer, da arbejdsmarkedet jo netop er gunstigt for arbejdsgiverne! Betingelserne for en udvidelse af aktivitetsgrænserne gennem det nye medium 'forhandlingssystemer' hænger således ikke kun sammen med de samfundsmæssige strukturer (et standpunkt, som f.eks. korporatistisk diskussionen har absoluteret). De afhænger lige så meget af kapitalreproduktionen. Om

15. Jvf. her især Wolfgang Müllers arbejde (1973).

16. I indretningen af innovationsrådgivningssteder bliver det endnu engang tydeligt, at enkeltkapitalen (især den fra middelklassen) er underlagt en nødvendig bonert problemerkendelses- og planlægningsevne, og at fagforeningerne her i realiteten - med Essers ord (1982) - handler som quasi ideel branche-total kapitalist.

kapitalsiden indfinder sig i de korporatistiske strukturer, som man forestiller sig, afhænger ikke mindst af, om den regner med, at »forholdenes stumme tvang« er et meget mere virksomt middel til at gennemføre den økonomisk nødvendige end korporatistiske forhandlingssystemer, der netop i krisetider rummer den fare for kapitalen, at arbejderne og fagforeningerne anvender dem som forsvarsbastioner.

VIII. Endnu engang:

Er en udvidelse af staten det samme som en udvidelse af statens muligheder?

- Enkelte konklusioner på undersøgelsen af moderniseringspolitikken som element på den arbejdspolitiske arena.

Vores indledende problemstilling havde udgangspunkt i tesen om en »udvidet stat«. Denne tese er især blevet sat i relation til moderniseringsdiskussionen. På grundlag af vore resultater her, kan vi kun formulere enkelte foreløbige svar på de rejste spørgsmål:

Ad. (1): Den privat-decentrale reproduktionsstrukturens systemgrænse, som garanteres af den private ejendomsret (til produktionsmidler), bliver ikke berørt af moderniseringspolitikken; heller ikke når markedsradikale teoretikere inden for forsknings- og teknologipolitikens område i denne politik allerede ser et videregående skridt i retning af planstatslig styring. Faktisk bliver netop denne reproduktionsstruktur - endog på verdensmarkedsbasis - taget som givet udgangspunkt for de politiske målsætninger, mens det tillægges enkeltkapitalerne, at de på grund af deres begrænsede planlægnings- og tidsressourcer næppe vil være i stand til at optage i deres investeringsplanlægning, hvad verdensmarkedet kræver på mellemlangt sigt!

Ad. (2): Også moderniseringspolitikken knytter an til kapitalreproduktionens funktionelle former; men til den produktive kapitalens kredsløb og ikke til varekapitalens kredsløb, sådan som den keynesianske niveauregulering gør det. Her igennem er anknytningen til kapitalkredsløbets stoflige forudsætninger givet, uden at kapitalkredsløbet selv ophæves. Moderniseringspolitikken knytter an til det punkt i kapitalreproduktionen, hvor reproduktionens periodisk selvstændiggjorte former påny tvinges sammen af kriseforløbet. Den kan derfor kun styrke reproduktionsprocessen kapitalimmanent (særligt i et strukturbruds historiske fase) ved at

fremhjelpe effektiviseringen af (den produktive kapital) stofflige strukturer, men uden at kunne dreje disse i andre retninger, som måtte være politisk ønskværdige under de omstændigheder. Historisk er der på dette grundlag for moderniseringspolitikken kun tilbage at håbe på, at Forbundsrepublikken igen kan opnå en stigende beskæftigelse via en øget akkumulation på basis af en offensiv på verdensmarkedet. Stagnerer verdensmarkedet vil en sådan offensiv imidlertid finde sted på bekostning af andre nationale kapitalers akkumulation og i sidste ende også på bekostning af deres betalingsevne - hvormed det igen vil blive umuligt at externalisere beskæftigelsesproblemet.

Ad. (3): En af de nye kvaliteter ved mediet '*forhandlingsystem*' består i, at statens indgriben (hhv. statens organisering af forhandlingssystemet) instrumentaliserer kompromislinien mellem lønarbejde og kapital, altså selve »*aktivitetsgrænsen*«, som medium for statslig intervention. 'Forhandlingsystemer' er ikke kun typisk for politiktypen moderniseringspolitik (en af helhedsstyringens hjertesager var den Konzertierte Aktion). Disse forhandlingsystemer vinder imidlertid i betydning både som middel til at udvide informations- og planlægningskapaciteten og i deres formidlingsfunktion, når interventionsniveauet forskydes til branche- og virksomhedsniveau. Samtidig bliver de imidlertid også bundet meget snævrere (end den relativt uforbindtlige Konzertierte Aktion på makroniveau) til, at de umiddelbare interesseparters repræsentation skal give beviselige resultater. Sådanne resultater lader sig vanskeligt opnå for tiden (dvs. i stagnationsfasen) med enkelt- og branchekapitaler begunstiget af krisens virkning på arbejdsmarkedet på den ene side og arbejdere udsat for restruktureringsprocessernes negative virkninger på den anden.

Moderniseringspolitikken ambivalente funktioner er bestemt gennem dens relationer til den produktive kapital kredsløb. Relationer, som er determineret gennem reproduktionsprocessens nødvendigvis modsigelsesfyldte strukturer: Understøttelsen af arbejdets produktivkraftudvikling indebærer under en privat-decentral (kapitalistisk) produktionsmåde overflødigsgørelse af arbejdskraft, dequalificering og tryk på lønniveauet. *I et historisk perspektiv bliver moderniseringspolitikken sociale basis dermed snarere ødelagt end underbygget.* Bag disse strukturelle og historiske grænser for en »udvidet stat« ligger endvidere fortsat de såkaldte *systemgrænser*, som uden tvivl vil stække vingerne på den moderniseringspolitisk udvidede stat.

Litteraturliste

- Altwater, E., Hoffmann, J., Semmler, W., 1979: Vom Wirtschaftswunder zur Wirtschaftskrise - Ökonomie und Politik in der Bundesrepublik, Berlin
- Altwater, E., Kallscheuer, O. (Hrsg.), 1979: Den Staat diskutieren, Berlin
- Altwater, E., 1982: Vom Abbau zum Umbau des Sozialstaats, i: Prokla 49
- Baethge, M., 1982: Die Kopfarbeit macht der Computer, i: Frankfurter Rundschau v. 12. 11. 1982
- Blanke, B., Jürgens, U., Kastendiek, H., 1975: Das Verhältnis von Politik und Ökonomie als Ansatzpunkt einer materialistischen Analyse des bürgerlichen Staates. I: Dies., Kritik der Politischen Wissenschaft, Frankfurt/Main
- Blanke, B., 1976: Entscheidungsanarchie und Staatsfunktionen: Zur Analyse der Legitimationssprozesse im politischen System des Spätkapitalismus, I: Ebbighausen, R. (Hrsg.): Bürgerlicher Staat und politische Legitimation, Frankfurt/Main
- Blanke, B., 1977: Formen und Formwandel des politischen Systems in der bürgerlichen Gesellschaft. I: Brandes, V. u.a. (Hrsg.): Handbuch Staat, Frankfurt am Main-Köln
- Bolle, M., 1977: Globalsteuerung und ökonomische Krise, i: Brandes u.a. a.a.O.
- Buci-Glucksmann, Ch., 1982: Sozialdemokratie und keynesianischer Staat, i: Prokla 47
- Dörr, G., Naschold, F., 1982: Arbeitspolitische Entwicklungen in der Industriearbeit - Zum Zusammenhang von Belastung, Qualifikation und Kontrolle, in: Schmidt, G., Braczyk, H.-J., Knesebeck, J. von dem (Hrsg.): Materialien zur Industriesoziologie, i: KZfSS-SH 24/1982
- Esser, J., Fach, W., Väh, W., 1978: Strukturelle Arbeitslosigkeit und politisches Konfliktpotential - Die Krise der saarländischen Stahlindustrie, i: Prokla Nr. 31
- Esser, J., Fach, W., Simonis, G., 1980: Grenzprobleme des »Modells Deutschland«, i: Prokla 40
- Esser, J., 1982: Gewerkschaften in der Krise, Frankfurt/Main
- Hauff, V., Scharpf, F.W., 1975: Modernisierung der Volkswirtschaft, Köln
- Hoffmann, J., 1977: Staatliche Wirtschaftspolitik als Anpassungsbewegung der Politik an die kapitalistische Ökonomie, i: Brandes u.a., a.a.O.
- Hoffmann, J., 1978: Ökonomischer oder politischer Konjunkturzyklus? Diss. FU Berlin
- Hoffmann, J., 1982: »Das Ende der Fahnenstange« - Sozialdemokratie und keynesianischer Klassenkompromiss in der Bundesrepublik, i: Prokla 49
- Jürgens, U. / Naschold, F., 1982: Arbeitspolitik - Entwicklungstendenzen und Politikformen, i: Joachim Jens Hesse (Hrsg.): Politikwissenschaft und Verwaltungswissenschaft. PVS-Sonderheft 13/1982, S. 327-343
- Kalecki, M., 1943: Political Aspects of Full Employment. Abgedruckt i: Hunt, E.K., Schwarz, J.G. (eds.) 1972: A Critique of Political Economy, Harmondsworth
- Kalmbach, P., 1978: Beschäftigungssicherung durch »Modernisierung der Volkswirtschaft«? I: Markmann, H., Simmert, D., (Hrsg.): Krise der Wirtschaftspolitik, Köln
- Kern, H., Schumann, M., 1982: Gefragt ist der mündige Arbeiter, i: Frankfurter Rundschau v. 28.10. 1982
- Kitschelt, H., 1980: Kerneenergiepolitik - Arena eines gesellschaftlichen Konflikts, Frankfurt/Main

(Litteraturlisten fortsættes på side 100)

marxistiske motiver ved udviklingen af protestantismetesen. At Webers teori, som er opbygget over den målrationelle adfærd som elementær handlen og som er udviklet i relation til værdier, er ganske anderledes centreret end den marxske, er allerede forlængst blevet klart. Weber eller Marx? Det er et spørgsmål, som ikke dner til andet end de rituelle distanceringsøvelser, som mange parter og kredse forlanger af den, som angiver de dimensioner, hvori sammenligningen skal finde sted. Hvad angår protestantismetesen, så forstår jeg idealtipekonstellationen som et frugtbart eksempel på bearbejdningen af problemer, som også marxister fortsat har tilbage at behandle. Men det er et eksempel, der imidlertid for subjekteoretiske erkendelsesinteresser har sin afgørende grænse der, hvor det drejer sig om »folkekaraktern«, dvs. der, hvor det mere vidtrækkende drejer sig om de socialstrukturelle forudsætninger for en subjektivitet, der er istand til en selvstændig deltagelse i omformningen af de socialstrukturelle forhold. I dette tilfælde forekommer det mig mere lovende at gribe tilbage til Hegel, som står meget nærmere Marx.

(litteraturliste fortsat fra side 50)

- Lowi, Th.J., 1964: Ein neuer Bezugsrahmen für die Analyse von Machtstrukturen. Optrykt i: Narr, W.D., Offe, C. (Hrsg.), 1975: Wohlfahrtsstaat und Massenloyalität, Köln/Berlin West
- Mickler, O., 1981: Facharbeit im Wandel. Frankfurt/Main
- Müller, W., 1973: Der Pluralismus - die Staatstheorie des Reformismus, i: Doeker, G., Steffani, W. (Hrsg.): Klassenjustiz und Pluralismus, Hamburg
- Scharpf, F.W., 1974: Krisenpolitik, i: Oertzen, P.v., Ehmke, H., Ehrenberg, H. (Hrsg.): Thema: Wirtschaftspolitik, Bonn-Bad Godesberg
- Scharpf, F.W., 1976: Wirtschafts- und Gesellschaftsstruktur in der Bundesrepublik Deutschland. Thesen zum Referat auf dem Kongress der IG Metall »Krise und Reform der Industriegesellschaft«, Manuskript
- Schiller, K., 1968: Konjunkturpolitik auf dem Wege zu einer Affluent Society, i: Schwedler, R., Föhrenbach, W. (Hrsg.), Jahre der Wende. Karlsruhe
- Shaiken, Harley, 1980: Neue Technologien und Organisation der Arbeit, i: Leviathan 2/1980